

A kiállítás és az ünnepi műsor sokszínűsége mutatja, hogy az oktatási intézmények a helyi levéltárak, múzeumok, helytörténészek és magángyűjtők, helyi előadóművészek bevonásával, milyen jó partnerségre lelhetnek egymásban az emléknep méltó megünneplése, nemzeti történelmünk megismertetése és a helytörténeti ismeretek terjesztés terén.

A tárlat egy hónapon keresztül volt látogatható hétköznaponként a kollégium nyitvatartási idejében. A kiállításról készült képek megnézhetők a www.varosikollegium.hu és a www.duoinfomovar.hu weboldalakon.

Beregszászi Balázs

A dél-erdélyi székely telepítés 1888–1911 között

Előzmények

A történelem során Hunyad vármegye legtöbbször határvidék volt. Ez néha előnyére szolgált, de legtöbbször hátráltatta politikai-társadalmi fejlődését. Előnye volt a kereskedelem szempontjából, hátráltatva a határok őrzését feltételező költségek és a XVIII. századtól elkezdődött, fokozódó bevándorlások miatt. Ez utóbbi események következtében a megszorított kisebbség 1848 után vérszemet kapott az akkori Nagy-Magyarország területén. Az elkövetkezendő 60 év alatt szinte nem zajlott le olyan gyűlés a budapesti parlamentben, amelyen a kisebbség ne követelte volna az úgynevezett jogait. Vonatkozott ez a tulajdonjogokra, a szólásszabadságra, az egyház helyzetére, az iskolákra, sajtókiadásokra. Bár a magyar kormány minden lehetséges jogot megadott nekik, gyakran a magyarság hátrányára, az elégedetlenség a kisebbség körében nem csökkent, hanem fokozódott. Olyan sajátos helyzetek álltak elő, amikor a magyar kormány által támogatott és a kisebbség nyelvén íródott sajtó a kormányt támadta, adómegtagadásra, lázadásra szólította fel a kisebbséget. Történelmileg bebizonyosodott, hogy a kormány nem ismerte a végeken fennálló helyzetet, csak a jelentésekből tájékozódott. A meleg irodákban és kényelmes borszékekben hozott intézkedések mind erről tanúskodnak.¹

Kutatásaim során a Hunyad Megyei Prefektúra Levéltárában egy ujjnyi betűkkel, kézzel írt felszólítás vonta magára a figyelmemet, alatta géppel íródott szöveg. A gépelt írás 1904-ben még ritkaság számba ment, ezért is érdekesnek tűnt a szöveg. Utólag azon elmélkedtem, hogy a dokumentum megjelenhet-e? Bár országunk alkotmánya és a Helsinki Egyezmény biztosítja a szólás- és véleményszabadságot, azért még most is, közel húsz évvel az úgynevezett forradalom után abban a helyzetben vagyunk Erdélyben, hogy lehet mondani, amit szabad, és azt szabad gondolni, amit engedélyeznek az adott körülmények között. És ez a történelmi igazságokra is vonatkozik. Azonban kitarok elveim mellett. Amikor jó 30 évvel ezelőtt elkezdtem kutatásaimat, megfogadtam, hogy soha nem fogom a történelmi valóságot a papírhoz igazítani, hanem a papírt igazítom a valósághoz. Az ilyen nézőpontoknak nem egyszer lett kellemetlen vége. Céлом ismerem, és mindannyian Isten kezében vagyok.

Térjünk az említett felszólítás szövegére, amely az Erdélybe és vele egyúttal a Magyarországra bevándorló hullámokról szól. Íme a tartalom:²

„ORSZÁGOS MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLET
ÚGY IS MINT A
GAZDASÁGI EGYESÜLETEK ORSZÁGOS KÖZPONTJA
2398/1904

Hunyad vmegye
Tekintetes Törvényhatóságának
Déva

Midőn az „Országos Magyar Gazdasági Egyesület” az országgrészi kivándorlási kongresszusokat rendezte, többek között a kivándorlás egyik főökának jeleztetett ezen kongresszuson, a tömeges Galícia felőli bevándorlás.

¹ Vö. Dr. Meskó Miklós: Adatok és megjegyzések a Déva, Csernakeresztúr, Sztrigyszentgyörgy és Vajdahunyadi székely-csángó telepítésekhez. Székely füzetek 2. szám, 1996. június 28.

² Fond Prefectura Jud. Hunedoara, 1904/14-es dosszié.

Ezen idő óta azonban még inkább kiélesedett ezen kérdés, mert Románia felől is újabb beözönlés történik és pedig éppen olyan nem haszonhajtó elem, mint Galícia felől özönlnek reánk.

De legutóbbi időben a szabad Anglia is igen szigorú törvényes intézkedéseket hozott a bevándorlás ellen, amelynek éle szintén azon hazátlan elem ellen irányul, amely nem produktív elem ellen országnkban is védekezni kell. Ha Magyarország törvényhozása minél előbb nem fog gátat vetni a beözönlésnek, úgy ezen elem, mint az ígéret földjét, úgy fogja hazánk területét elfoglalni."

A magyar kormány csak a XX. század elején kezdett ébredezni, és akkor megpróbálta helyrehozni a XIX. század közepétől kezdődött mulasztásokat. Késő volt már ekkor és a hozott intézkedések ismét a magyarság, főleg a parasztság kárára voltak. Rideg jogászmunkák kerültek ki a magyar törvényházból. Ezek legfőbb célja nem a sérelmek orvoslása volt, hanem az, hogy a kisebbség ne tudja valamilyen úton-módon a törvényeket megtámadni és aláásni. Ennek egyenes következménye lett az, hogy az adózó és államfenntartó népet koldussá tették és kivándorlásra kényszerítették. Jellemző erre az 1894-es V.-ik tc. jogsabály, mely minden haszontalan témát feldolgoz, csak a leglényegesebbet hagyja ki: a magyar birtokállományban beállt állapotokat, melyeknek helyzete a XIX. század végén katasztrofálisan kétségbeesítő.

Hollaky Arthúr, Hunyad vármegye akkori alispánja rendeletet bocsátott ki és információkat kért az arra illetékesektől, hogy mi az oka a nagyfokú Hunyad megyei kivándorlásnak. Nézzünk meg egy választ:

„Sz.2001/904³

Alispán Úr!

A folyó év és hó 7-én kelt 12308 sz. a. rendeletre jelentem, hogy a kivándorlás növekedésének oka a nagy fokú inség, mely a folyó évi nagy szárazság miatt származott általános termény hiány miatt keletkezett.

Puj, 1904 év október hó 30-án

Török Árpád
főszolgabíró"

A XX. század fordulóján Hunyad megyében már alig léteztek magyar települések. Számos községből tűnt el a magyarság, vagy került kisebbségbe: Marosillye, Marosnémeti, Dobra, Körösbánya, Beregszó. Kéménd, Haró, Magyarbrettye, Tordos, Lozsád, Al-Pestes, Kis- és Nagybarcsa, Rápol, Algyógy, Bácsi, Alsó- és Felsőszilvás, Alsó- és Felsőszállás, Szászváros, Hátszeg, hogy csak néhányat említsünk meg.

A törvényhozás ekkor hat millió koronát bocsát a kormány rendelkezésére 50 évre. Ennek a pénznek a magyarság szempontjából veszélyeztetett vidékek megsegítését kellett volna szolgálnia. Am ezért is a telepes gazdáknak 4%-os kamatot⁴ kellett fizetniük.⁵ Holott a román országokban egy hold földet lehetett vásárolni egy jól megtermett tyúk árából. Az akkori magyar kormány külpolitikája is, akár a belpolitikai ügyek rendezése értetlenségről, hogy ne mondjuk, rosszindulatról tanúskodik. Bár saját népével szűkmarkú volt, ugyanezt nem lehet állítani róla, a kisebbségekkel szemben. Hiszen csak a karánsebesi, nagyszebeni, lugosi, balázsfalvi, szamosújvári, nagyváradi román egyháznak, mint kongrua, kárpótlék és különféle segélyekre több mint 11 millió koronát szavazott meg nagyvonalúan. És tette mindezt két évre. Saját fiaival, véreivel uzsoráskodott az akkori magyar állam.⁶

A Hunyad megyei telepítés volt hivatva az itteni magyarságot megerősíteni. De nem az új telepek létrehozása lett volna szükséges. A történelem bebizonyította, hogy a fennálló, de pusztulásra ítélt, még meglévő magyar helységek szorultak volna megerősítésre, olyan módon, hogy ezek a magyar néphez, ennek történelméhez kapcsolódjanak. Meg lehetett volna erősíteni a Beregszó–Haró–Kéménd–Rápol vonalat, vagy a Dobra–Marosillye–Marosnémeti sávot.

Kiket szemelt ki a magyar kormány a Hunyad megyei telepítésre? Azokat a keleti határ mentén élő magyarokat, akikről a XIX. század végéig jóformán tudomásuk sem volt. Akkor hívta fel rájuk a figyelmet az istensegítsi születésű László Mihály a „Keleti testvéreink” című írásával. A nagyközönség egy-

³ Fond Prefectura Jud. Hunedoara.

⁴ A korabeli okmányokból az derül ki, hogy a kamat 5% volt.

⁵ 1894-es tc. 14. § „A földművelésügyi miniszter jogosítva van a telepeseknek eladott területek vételárát a törlesztési szabályok megtartása mellett 4%-os kamattal egészben vagy részben leszámitoltatni; de úgy, hogy a kincstárt, illetőleg az alapot semmi jótállás ne terhelje.”

⁶ Vö. Dr. Meskó Miklós i.m.

általán nem, vagy tévesen ismerte a bukovinai magyarok eredetét: egyesek azt hitték róluk, hogy a honfoglaláskor maradtak vissza, mások azt, hogy Rákóczi fejedelem bujdosó kurucai.

Kitelepítéskor a bukovinai székelyek leginkább a földhiány miatt hagyták el szülőföldjüket. Azonban olyan telkekben lett osztályrészük, amelyeket ugyan kötelesek voltak megfizetni, de nem igen rendelkezhetek velük, amint ezt az 1894-ben életbe lépett és a telepítésekre vonatkozó törvény szabályozta. Ennek 26. §-a a mesterembereket eleve kizárta a telepítésből: „ezen törvény mezőgazdasággal foglalkozó telepekről intézkedvén, iparos munkások telepítésére nem alkalmazható”. Egyszóval ha volt a székelyek között hivatásos kovács, asztalos, bognár, fazekas, ács, cipész, szücs, stb. az nem telepedhetett le!

A telepesek erről csak akkor értesültek, miután Bukovinában minden ingatlanukat (néha ingóságukat is) pénzzé tették és megjelentek Hunyad megyében. Mert a szerződéseket és azoknak feltételeit itt ismerték meg, és irták alá. A dévai első telepítés (1888–1892) aránylag szerencsésnek bizonyult a bukovinai székelyek részére. Ugyanis a települni szándékozók már várták a kincstári házak. Ám azok száma sem volt elégséges. Vajdahunyadon, Sztrigyszentgyörgyön és Csernakeresztúron azonban semmi sem várta őket. Sem a megígért házak, sem a gazdasági épületek. Évekkel ezelőtt kérdeztem Fazekas Annát (78 éves) Sztrigyszentgyörgyön, hogy mi várta a telepeseket, mikor Hadikfalváról megérkeztek? Érdekes a válasza. „Hát semmi, a pusztá, csoré föld! Elbolondították őket valami Szentes félék Keresztúrról (Csernakeresztúr – sz. megj.). Valami nagy volt az egyik, amikor meghalt es, nem keresztet tettek neki. Nagy kommunista volt. Azok bolondították őket Hadikon, hogy jöjjenek, mert így lesz és úgy lesz, s mikor ide jöttek, nem volt semmi. A csoré föld. Adtak nekik valamennyi földet, hogy építsenek. De miből építsenek? Korából csináltak kalibát és még ott es születtek bubák. Nanyónak is lett. Nagyon sokan azonban meghaltak torokgyilkban. Volt úgy, hogy egy héten még hármat is temettek. Nagy bajok voltak akkor.” Szóval a telepítésszervezők kimérték a földeket, és a Jóisten gondjára bízták a székelyeket.

Ennek következményeként a bukovinai székelyeknek nagyobb erőfeszítésbe került megélni az új telepeken, mint Bukovinában. Minden energiájuk a földek megdolgozására, az adók, kamatok megfizetésére összpontosult. Az akkori kormányt nem a telepesek életszínvonala, művelődése, a tanügyi gondok érdekelték, hanem az adók beszedése. Egyszerűen letelepítették őket, és csak akkor emlékeztek meg róluk, amikor a pénzbeszedésre került a sor, vagy amikor kitört az I. világháború és szükség volt ágyútöltelék-re. Az eredmény: rengeteg özvegy, még több árva, akiről senki sem gondoskodott, gazdasági lezúllás és az a tény, hogy végül is Romániába telepedtek. Csak a telepesek kitűnő életképessége, munkaberje és kitartása eredményeként érték el azt, hogy a mai napig megmaradtak.

A telepítésre kiválasztott helységek elhelyezkedése is elgondolkoztató. Déván még 1910-ben is 3:1 a magyarság és velük élő nemzetiségek aránya. Sztrigyszentgyörgytől távol esik minden magyar település, román falvakkal volt körbevéve, a földek is rossz minőségűek. Csernakeresztúron 396 román ortodox és 159 magyarul alig beszélő református közé hoztak 622 tiszta magyar katolikus személyt. Vajdahunyadon pedig vajon mihez akartak kezdeni a behozott 19 családdal és 93 személlyel? Mennyire erősítette ez az ottani magyarságot? Pedig a mostoha körülmények között is kitétek a telepesek magukért. Nézzük át a statisztikát, amely a frissen alakult telepek népességének növekedését mutatja.

A telepítésre kiválasztott helységek elhelyezkedése is elgondolkoztató. Déván még 1910-ben is 3:1 a magyarság és velük élő nemzetiségek aránya. Sztrigyszentgyörgytől távol esik minden magyar település, román falvakkal volt körbevéve, a földek is rossz minőségűek. Csernakeresztúron 396 román ortodox és 159 magyarul alig beszélő református közé hoztak 622 tiszta magyar katolikus személyt. Vajdahunyadon pedig vajon mihez akartak kezdeni a behozott 19 családdal és 93 személlyel? Mennyire erősítette ez az ottani magyarságot? Pedig a mostoha körülmények között is kitétek a telepesek magukért. Nézzük át a statisztikát, amely a frissen alakult telepek népességének növekedését mutatja.

Dr. Lakatos Sándor ügyvéd Maros-Vasárhely

Tekintetes királyi Törvényszék!

Nem Ferenc, István Zsuzsa, Csézy Antal, Sándor Katalin, Kís István, László, György, Pál Borbála, Benkő János, Fodor Erzsébet, Nyíró József, Bartis Vera, Kalambos Albert, Antal Anna, Szegedits Szonca, Szeremé Zsuzsanna, Heneszer Lajos, Erlas Anna, Benkő László, Kis Borbála, Sirkely Ferenc, Várda Péter, Marton Mari, Szeres Péter, Nagy Borbála, Turbok Péter, Illés Mária, Bogos István, Kis Magda, Barabás Imre, Kajár Bozsa, Benkő Marton, Vár Józ. Róth Pál, Keresztos Magi, Tamás Borbála, Pál Anna, Boros Mária, Lengyel Anikó, Kis Ferenc, Volonk Mária, Györfi Antal, Blyos Anna, Ilakó József, Cserül Veronika, Kati Andrá, Kis Lóriné, Csiki Katalin, Gáspár János, Fazekas Márton, Dombos Teréz, Erlas Borbála, Sorbán Fabian, Kajár Borbála, Geber Gáspár, Kis Mari, Benkő M. Ferenc, Jodóki Róza, Beis Nő, Nagy Mari, Csiki Péter, Kerekes Anna, Benkő Antal, Róza Erzsébet, Gáspár László, Kajár Mari, Kovács János, Gál Mari, úrv. Salamon Pálné, Gáspár László, Gáspár Kelemen, Várda Ágnes, Dani István, Bozsa Turbok-Kovacs Péter, Csizser Anna, Balogh János és Keresztos Veronika sztrigyszentgyörgyi lakosok általános névvel az A. 77. alatt bemutatott közhatalmú tanácsa szerint a Pap János, néveléssel általános névvel 38000 korona a j. az általános névvel a sztrigyszentgyörgyi ügyvédi tanácsától eredő munkadíjat és kiadásokat 15 nap alatt költségek végrehajtása terhére mellett egyetemesen névvel fizetnek meg.

Mint hogy szerzett ezen tartozásokat költségeit nem hajlandók megfizetni, bontogd elnök ezen

Kérem a részlet

és a tartozást az általános névvel megfizetendőnek jelen névvel kérem folytán közzéadni perleltétre megfizetendő a névvel eljárás szerint befizetendő eljárás után utólag közzéadni, hogy 1000 kor. 50 fill. töltet, ennek a névvel becsült 50 fill. töltet, az általános névvel és az ezután felmerülő költségeket 15 nap alatt költségek végrehajtása terhére mellett egyetemesen névvel fizetnek meg.

Közlésük:

Kereszt névvel	50 kor.
Kereszt névvel 79 pld. és mell. ltr.	50 kor.
Kör. ltr.	
Készlet, becsült	20 kor.
Kiadás névvel	20 kor.

Tartozással

Dr. Lakatos Sándor ügyvéd.

A telepítés után egy évvel, 1912. augusztus 26-án törvényben adott 77 sztrigyszentgyörgyi lakos

Helység	Telepedett	Bejött család/személy	1940-ben család/személy	Növekedés %-ban
Déva	1888–1892, 1910	99/589	425/2220	370%
Csernakeresztúr	1911	113/680	224/1074	158%
Sztrigyszentgyörgy	1910	52/350	332 személy	100%
Vajdahunyad	1892	19/93	450 személy	484%

Sztrigyszentgyörgy esetében az adatok helyesek. Hiszen a betelepített 350 személyből 1922–25 között 180 ember elhagyta a falut. Így a visszamaradt 170 ember száma 332-re nötte ki magát csekély húsz év alatt, egyszóval megkétszereződött. A négy telepítés átlagos évi szaporulata 6,2%, míg Magyarországon 1850–1910 között nem haladta meg a 0,11–1,03%-ot.

A Hunyad megyei telepítések

Déva

A dél-erdélyi bukovinai székelyek telepítéséről elég hiányos adatai vannak a nagyközönségnek, ezért írásunk inkább olyan részletekre terjed ki, melyek alig vagy egyáltalán nem ismertek olvasóink előtt. Megemlítendő, hogy a legpontosabb és egyben legfontosabb írások és dokumentációk az istenségi születésű László János (1878–1959, Déva) telepes gazdtól származnak, aki az első Hunyad megyei telepítés finom megfigyelője volt, a másodiknak pedig aktív résztvevője és szervezője. Napjainkban majdnem lehetetlen az újabb adatok beszerzése, hiszen Déván 1920-ban leégett a városháza a levéltárral együtt, majd Zsók Fábián bíró háza a régi-telep összes adataival, jegyzőkönyveivel. A tüzesetek hivatalosan közölt okait nagyon megkérdőjelezem. Nem voltak ritkák a levéltári tüzek az 1919-es rendszerváltás után. Sajnos, a két tűzben felbecsülhetetlen adatok veszttek el a magyarság és a bukovinai székelység kárára: Issekutz Antal polgármester levelei és feljegyzései, Zsók István és László János hivatalos levelei, az istenségi tanító (Tóth Imre) és a hadikfalvi pap (Kubassek János) által küldött levelek és a „híres” telepítés-szervezőkre vonatkozó írások.

A dévai telepítés gondolata már 1888 előtt megfogant az illetékesek terveiben, mégis egy véletlen eset indította azt el. Az al-dunai telepítés (1883) és az ottani árvíz következtében (1888. április) több család rászánta magát, hogy visszatér Bukovinába. Útjuk Déván át vezetett, a Kolozsvár-Beszterce vonalon. Hét család egy tömbben érkezett Dévára, nevezetesen Daradics Fábián, Dávid József, Erdős Gergely, Hompot Gergely, id. Sebestyén Antal, id. Sebestyén József és Szóts Imre. A város akkori polgármestere, Issekutz Antal megszánta a lerongyolódott és az árvízről csak pusztán életüket megmentő székelyeket, és felajánlotta nekik, hogy telepedjenek Dévára, a már erre szánt kincstári birtokra. Az elítelt személyek képezték az utólag Dévára telepedett bukovinai székelyek magvát.

Ezt megelőzően már 1887-ben egy andrásfalvi, jobb módú gazdálkodókból álló bizottság jött Dévára a birtok megtekintésére és a telepítési feltételek megbeszélésére, mely bizottságot *Balog Gergely* vezette. Ez a bizottság állítólag csak a „hargas”-i dombig jött, s innen szemlélte meg a határt. Amint a mai Nadas nevű legelőt elborító sűrű nádaszt meglátták, anélkül, hogy a városban felkeresték volna *Issekutz Antal* polgármestert,⁷ aki a telepítés ügyével volt megbízva, megfordultak, és visszamentek Bukovinába, lemondtak a településről.

A betelepülés szervezését ez eset után előbb az eszes *Csobot Antal*, majd ennek hirtelen elhalálozásával (Andrásfalva, 1889. március 7.) az előrelátó *Zsók István*, a későbbi telepközség esze és bírja vette a kezébe, és bonyolította le Bukovinában, ezzel igen nagy segítségére volt *Issekutz Antal*nak. De segített Budapestről Szathmáry György⁸ is. Issekutzhoz intézett levele tükrözi az akkori magyar kormány álláspontját a telepítéssel kapcsolatban: „... És most pár szót a csángó ügyről. Bánt, keserít és bosszant ez az ügy, mely szegényére válik kormányzatunknak is, az állampolitikának is. El van posványosodva és méltán botránkozik meg rajta minden tisztességes ember. Ha csak azt nem akarjuk, hogy a magyar ügy roppant kárára és szegényére, országos botrány ne váljék belőle, nincs más mód, mint egyenesen Gr. Szapári Gyulához, mint a kormány fejéhez fordulni. Írj tehát egy okos és kimerítő emlékiratot, melyben érintve az ügy nemzeti és politikai fontosságát, előadnád mily vontatva, mily nyomorúságosan vándor-

⁷ A telepesek nagyon szerették és becsülték az örmény származású polgármestert. Ez a megszólításukból is kitűnik: „Polgármester Úr Atyánk!” És valóban, a telepesek édesapjaként viselkedett.

⁸ Volt országgyűlési képviselő.

rog a világ csúfjára ez a dolog már 1887 vége óta. Ma is minden a levegőben lóg, semmi befejezve. S végül kérd őt, mint a kormány fejét, hogy vegye kezébe ezt a fontos ügyet és intéztesse el úgy, amint a közérdek kívánja. Küldjön akár a központból, akár máshonnan a helyszínre egy embert, akinek a szíve is és az esze is a helyén van. Aki Déváról nem mozdulna el addig, amíg személyes felelősség terhe alatt az egész telep tető alá nem hozta. Írd meg, hogy a kincstár ottani képviselője, a vajdahunyadi ispán (Schaffer Ödön), nem hogy előre vinné az ügyet, hanem tervszerűen hátráltatja. Az iratot küld el hozám, hogy azt beadva, szóval is elmondjam, Gr. Szapárinak, amit el kell mondanom...

Budapest, 19/VI-1890.

Tisztelt hived
Szathmáry György"

Zsók István ügyessége, és Issekutz Antal polgármester különbséget nem ismerő, páratlan jólelkűségével párosult türelme tette lehetővé, hogy négy hosszú év kínlódásával a dévai telep megszületett. Alljon itt példának íj. Csiszér Antal 1891. év április 5-én Issekutz Antalhoz írt levele, mely így hangzik:

Intézem levelem 1891-dik évi Április 5-dikén

Tekintetes Polgár mester urnak.

Igen alázatosan kérem a tekintetes polgármester urat, hogy hallgatná meg az én kérésemet. Ara kérem, hogy én most ki nem mehetek a most reá készült kimenőkkel, met én nem tudtam semit eladni és amihát el kel maradjak a kötségtől. És úgy számoltam, hogy ha a tekintetes polgár mester úr szíves lene ara, hogy az én telep numerusomat ki ne adná másnak hogy várna meg hogy én tuggyam eladni jusomat, azét pedig nem késünk sokat, azt hiszem hogy legtovább a kaszálásra ki bírnek menni. De inkább hamaráb. Met alkuba vagyant és a vásáromnak is egy kevés baja van és az enyémnek is van anyi hogy én még nem vagyok 24 éves és azt kéne kieszközölni hogy tuggyak a juszol nyugtat adni. Ezt pedig bebizonyítja a tekintetes Polgár mester urnak Zsok István, Kásler Péter hogy így van.

Aztán hogyha megtulta teni a tekintetes Polgár mester úr, hát legyen szíves akor az én numerusom után tartozandó földeket adná ki felibe a szántot és a kaszát adna sogoromnak Smid Gergének, hogy ő kaszálja le, vagy ha én kimehetnék akorra hát hogy kaszállok együtt. a szántok kiadásának utánajárását bizná sogoromra ésezen két bizonyos emberemre amíg én kinem mehetek oda. És megént a lakhelyemet adná mincsak sogoromnak hogy ő szántaná fel és vessen kukoriczát, és én küldök még egy fél véka kender magot hogy vessen bele és még ami szükséges.

Biztosítom a tekintetes Polgár mester urat hogy a ki menéseme nincs mit kételkegyék, mert én kimegyek csakugyan ha ez meg lesz adva amit kérek, hogyha későbbben menyekes, hogy legyen amire menyek és legyen amibe bizak. Mégegyszer szépen kérem a tekintetes Polgár mester urat, hogyha megtalálja leveletem legyen szíves tudositson aról engemet, hogy megbirja-e teni kérésemet vagy sem, met addig nem foglalkozom sehova. És pedig ha nem birja megteni, hát agya tudára Zsok Istvánnak, hogy ő aztán tudósiccson engemet mindenről, met ha oda be nem férhetek akor a vásárnak véget vetek és menyek ahova mehetek hogy meg élhesek.

Tudositom hogy a sor alatt vótam egyszer és kiszabadultam szerencsésen hála Istenek, keten vagyunk az 65 éves öreg anyámal és egészségben vagyunk hála Istenek, amelyet szívből kívánunk a tekintetes Polgár mester urnak is leni.

Vont engem még egy testvér bátyám nagyon az el menéstől de most bele egyezett ő is hogy csak menyek ha lehet met el jó ő is, a neve Csiszér József.

Irtam ezen kérelmet és Csiszér Antal amely ott vótam és a 62-dik telep numerust ki vontam 1889-be.

Alázatosan kérem a tekintetes Polgár mester urat Issekutz Antal urat hogy meg halgatná és vene kegyelmébe engemet, mint egy hü gyermeket. Ezzel be zárom levelem maradok a sirig hü hon fia, Dévának!

(A levél alján a polgármesteri hivatal nyilvántartási pecsétje: „Déva város polgármestere. Érk. 1891. ápr.8.”)

Állandó mozgás volt az új telepen: a betelepülendők jöttek-mentek. Voltak, akik tavasszal jöttek, s az egész nyári munka befejeztével mentek haza, hogy a tavasz eljöttével, az egész családjukkal együtt az előre biztosított kész kenyérré jöjjenek. Egyszerre és véglegesen csak azok maradtak itt, akiket az al-dunai visszavándorlásból fogtak itt. Ezek megélhetését az akkor virágzó, bőséges és az akkori viszonyokhoz mérten eléggé jól javadalmazott fuvarozás biztosította.

Issekutz Antal türelmét nagyon próbára tették a Bukovinából érkező levelek, melyek hangsúlyba írógkedő, szinte parancsoló, sőt időnként fenyegető is volt. Sebestyén György 1891. január 27-én Andrásfalván kelt eredeti levele erre világít rá:

Tekintetes Polgármester Úr,

Én, Sebestyén Gyurka, van szerencsés tekintetes Polgár Mester írhoz szólni, engedelmet kérek, ha meghallgat engem nekem több levelek kerülnek Déváról a kezemben melyre többször nagyon megszorodtam hogy engem ki akarnak tudni a Dévaji numerusomból, nagyon sajnálom magamat, mert ha én el nem akartam volna menni Dévára, én nem mentem volna csak látogatni met én azért mentem Ha a jó Isten megsegít, hogy legyek Dévaji lakós én tudositom Polgár Mester urt hogy én akkorok Márczjus havában indulni és akkor Zsóok Istvánnal hajtani akkorunk vagy husz darab Szarvas marhát mikor indulni akkorunk az előtt 4 nappal tudassuk most még egy kérésem Van Ura Ságához kérem Szépen legyen Szíves kérésemet telyesíteni nekem ez a kérésem én el al kutam Vót a Szénámat Szöts Emre komám uramnak 150 forintért és én kaptam előleget 40 forintot hogy még el küldik a 110 forintot a kor Szabad tessék a Szénát le zárni mert hallom nagyon Széppen Szöcs Emre Vélle más küllömben ha pénz nincs Czivakodnak fölöte, mer ha én Dévára jövők akkor én elvégezem a tóbit most engedelmet kérek A Polgár Mester Urtól hogy legyen szíves kérésemet teljesíteni met ha éllek Becsületes Polgárja lesze.

Maradok tisztelettel Sebestyén Gyurka Andrásfalva 1891. Január 27.

A Zsóok István által átvett (1888–1892 között) telepítés során 54 házaspár, 97 fiú- és 87 leánygyermek, összesen 288 lélek érkezett a városba (Andrásfalváról 248, Istensegítről 24, Hadikfalváról 7, Déváról 9). Aránylag kedvező körülményekre találtak a telepések, bár a megélhetésükért kemény harcokat vívtak éveken át. Például a „Nadás” nevű részen ki kellett irtaniuk a nádat, hogy megfelelő minőségű és mennyiségű termőföldhöz jussanak. Majd a Zalasd (Cserna) folyását kellett 1896-ban kubikos munkával szabályozniuk, mert mindig elöntéssel fenyegette a kiosztott földeket és kaszálókat. Akkor egy nyílegyenes, két és fél kilométeres hosszú csatorna készült el.

Zsóok Istvánék felbuzdulva az első telepítés sikerén, de a Bukovinába küldött dicselkedő levelek hatására is, 1909-ben újabb telepítést indítványoztak. A XX. század elején megindult amerikai kivándorlás is készítette az akkori hatóságokat, hogy valamilyen módon fékezze a bukovinai magyarság tömeges külföldre vándorlását.

A dévai új telepet, mint hozzátelepítést szervezte a kormány. Kevesen tudják, hogy ezt a telepítést nem is Dévára szánták, hanem a Szászváros melletti Lozsádra. Így ír erről a *Hunyadvármegye* című újság 1910. március 27-én, a 18. számban: „Lozsád község tudvalevőleg az egyedüli magyar község Hunyadvármegyében, mely ismert magyarságát eleitől fogva megtartotta. Újabban veszedelem fenyegeti s több, mint valószínű, hogy az eddig e tekintetben érintetlen határába a szomszédos oláh községek lakói beékelődnek. Alkalmat ad erre a Boócz-féle, ezidőszert Solyom Ferenc körjegyző és Györffy báró tulajdonát képező 184 kat. hold⁹ megvásárlása. Az eladóvá vált birtokra ajánlatukat úgy a lozsádi magyarok, valamint a dévai újabb elhelyezést kívánó csángógazdák is megtették, sőt ez utóbbiak, mert a Szászvárosi Takarékpénztár a szükséges összeget meg is szavazta, meg is előlegezték. Egy facseti cég magasabb ajánlata folytán, hogy hogy nem, csángóinknak fejenkénti 10 K többlettel előlegeiket visszaadták. És e cég? – a kevés erdőterület kihasználásával ajánlatát az Ardeleana szászvárosi oláh banknak megtette, – mely a parcellázást vállalva egyfelől – újra a céget jó üzlethez juttatja. Az oláhokat pedig földhöz. Mert hát a kié a föld, azé a hatalom, kié a hatalom, azé az ország. Így nagyobb és több koszorút vihetnek a Luegerék¹⁰ temetéseire s még bátrabban, mint most tevék. Dehát magyar ide, oláh oda, üzlet üzlet, még ha 2000 koronás is, s ha az ember mindjárt körjegyző avagy bíró is!”

A második telepítést az andrásfalvi Zsóok István indítványozta, majd annak hirtelen bekövetkezett halálával (1908) veje, az istensegítri László János vette át a szervezést, alig harmincévesen. Ekkor bejött 45 házaspár, 119 fiú, 89 leány, összesen 298 személy.

Az új telepések földje nem volt kincstári birtok. Azt a magyar kormány vétel útján szerezte e célra, Jankay Lajos tábornok, Szentiványi Lajos marossolymosi birtokos és Dávid József, városi pénztárnoktól. A vétel után nyomban felparcellázták, s 1909-ben 31 házat és istállót építettek, majd 1910-ben bukovinai székely-magyarokkal betelepítették. 1910 után további telepések érkeztek, akiknek azonban

⁹ Egy kataszteri vagy katasztrális hold 1600 négyszögöl, ami 0,575464 hektárral vagy 5754,64 négyzetméterrel egyenlő.

¹⁰ Karl Lueger (Wieden, ma Bécs, 1844. október 24. – Bécs, 1910. március 10.) osztrák politikus. Célzás a magyarellenes osztrák politikusokra.

A Régi telep első utcája, az Iskola utca. Az ablakban László János.

már nem jutott föld. Ezeknek a régi telepesek belterülete mellett levő agyagos gödröket osztották fel lakhelyeknek, s ide építettek maguknak házakat. Az úgynevezett zsellértelepesek a község szolgálatában, mint csőszök, tehén- és mezőpásztorok keresték meg kenyérüket. A szorgalmasabbak idővel még meglehetősen vagyon is szereztek maguknak.

Vajdahunyad

A vajdahunyadi telepítés a dévaival azonos feltételek mellett történt 1892-ben. Kielt, sovány földet kaptak, melynek egyharmada posványos rét volt. Leginkább a gyári fuvarozás nyújtotta kereset tette lehetővé a megélhetésüket és megmaradásukat.

Hadikfalváról jött 19 család, 28 fiú és 27 leány, összesen 91 lélek. Utólag még érkeztek 25-en, néhány legény, mások családostól (összesen 114 lélek), akik az államtól semmit sem kaptak. Házaikat nagyrészt a gyári salakból építették, valamint melléképületeiket is. Faanyagot ők is, mint a dévaiak, a kincstártól szereztek be. Vajdahunyadnak is sok volt az úgynevezett zsellér telepe. A telepesek, a dévaiakhoz hasonlóan, sok küzdelmet folytattak, hogy sovány, mindennapi kenyérüket megszerezhessék. Bár rengeteget dolgoztak, fölös terményről még csak nem is álmodhattak, mert azt nemesak felélték, de még eltartásukra sem volt elegendő.

Vonzotta őket ide annak idején a vasgyár, ahol, mint napszámosok, akkordmunkások és fuvarosok keresték meg a kenyérüket. Azonban az impériumváltozással egymás után kiestek onnan. Ez volt az egyik oka annak, hogy Vajdahunyadról 1925 táján több család kivándorolt Braziliába és Argentínába. A másik ok a fizetéseképtelenség volt. A telepesek 1892 tavaszán érkeztek Vajdahunyadra és ősszel már ki voltak vetve az adók. Erre még a 120 évvel ezelőtt lezajlott bukovinai betelepedéskor sem volt példa, hiszen bizonyos ideig ott adómentességet élveztek! A törlesztés képtelensége miatt hatalmas adósság halmozódott fel rövid 10 év alatt, melynek összege meghaladta az 52 666 koronát. A telepesek kérelmére a Földművelésügyi m. kir. Minisztérium az 1903. év augusztus 8-án kelt 6671/VI-1 számú rendeletével a fizetések részleteit újabb 50 évre felosztotta. Tekintsünk bele pl. Ferencz Antal adásvételi szerződésébe: „A nagyméltóságú m. kir. pénzügyminisztérium 1891 évi 5318 számú és 1892 évi márczius hó 11-én kelt 13163 számú rendeletével Hunyadvármegyében Vajdahunyad mezőváros határában fekvő és a m. kir. kincstári telekkönyvi tulajdonát képező 1126. számú telekjegyzőkönyvben felvéve volt 355 egész 1585/1600 kat. hold kiterjedésű birtokon »Bukovinai székely telep« létesítettet.

A telepesek még 1892. év tavaszával birtokba helyeztetvén, a telepíltételek hasznélvezetét átvették, a szükséges épületfát a kincstári faraktárakból mérsékelt áron beszerették és így lakóházaikat és gazdasági épületeiket felépítették.

Ezekkel szemben azonban a telepesek fizetési kötelezettségeiknek megfelelő módon eleget nem tettek s így nemcsak az annuitási földváltás és kedvezményes faanyag vételárai, hanem késedelmi kamatok, adóértémenyek és közöltségek fizetéseivel is visszamaradva a hátralékok oly mérvben emelkedtek, hogy azok rendezése már már lehetetlenné vált."

Ferenc Antalnak az adott időpontban 1124,28 korona adósága volt. Ezt felszámították évi 2,5%-os kamattal (egy évre 39,64 korona), mely végösszeg 1982 koronát adott. Sajnos, mint említettem, nem csak ő volt ilyen helyzetben. Mindez nem volt elég, 1904-ben katasztrófális szárazság vonult át Hunyad megyén.

Sztrigyszentgyörgy

A Sztrigyszentgyörgyön 1910-ben lezajlott telepítés magánjellegű volt. Szabó Imre Magyar Királyi Pénzügyi Számítást és Rádu János tanító szervezték. Annyira „jó” volt a szervezés, hogy rövid időn belül közel 62 000¹¹ koronának megfelelő összeg tűnt el. Egy telek ára akkoriban 1200–1600 korona között mozgott. Majd a megígért, jó sztrigyszentgyörgyi és bacalári földeket elcsereálték silányabbakra az ottani román pópá közreműködésével, a helybeli románság nem kis öröme. Az előlegbe fizetett pénzüsszegek eltűnése és a gyenge földek hátrányos helyzetbe hozták a gazdaságilag amúgy is szegény, ki-telepedett székelyeket.

Visszamenni Bukovinába már nem volt hova, mert ottani házaikat eladták. Megélni Sztrigyszentgyörgyön pedig majdnem lehetetlennek bizonyult a hatalmas részletek miatt. „Szerencsésüknek” bizonyult az első világháború, amikor az infláció következtében egy-egy telek árát ki lehetett fizetni egy kisebb borjú vagy jobbacská sülöd árából. Azonban a jó, zsíros bukovinai földekhez szokott székelyek elégedetlenek voltak a sztrigyszentgyörgyi földekkel – jogosan –, amelyek a legnagyobb erőfeszítésük mellett is alig-alig biztosították a népes családok megélhetését. A székelyek mocsaras, nádas és köves földeket kaptak, általában 4–5 holdat fejenként. Akinek fia volt, minden fiú után egy házhelyben részesült.

A telepesek nem egyszerre érkeztek Sztrigyszentgyörgyre, és az ott talált dolgok állapota nagyban befolyásolta megmaradásukat. Állandó mozgás zajlott le az 1910–1911-es években, amikor a családok száma 48 és 56 között ingadozott. Az elégedetlenség miatt, 1910–1925 között 40 család hagyta el a frissen létesült telepet. 1925-ig még eltávoztak a faluból: Kovács János, Sebestyén József, Gáspár Lázár, Eröss Balázs, Székely Ferenc, Roth Pál, Gáspár Kelemen, Palkó József, Várda Péter, Kató András, Kiss Pál, Kovács Péter, Beke Mihály, Györfi Albert és Szóts András. Nagyrésztük Kanadába telepedett le, ám néhányan közülük csak Magyarországra jutottak.

László János „megkeresztelése”, amikor először lépte át az Egyenlítőt

Nincs tudomásom arról, hogy miként jutottak a Hunyad megyei telepesek arra a következtetésre, hogy Braziliába, illetőleg Dél-Amerikába vándoroljanak. De László János 1922 márciusában hajóra szállt Hamburgban, Herberger Gyula hadnaggyal és a Dévára telepedett „eszés” Csobot Ambrussal (1874. Andrásfalva–1957. Déva), az ottani feltételeket felderíteni. Bejárták Braziliát, Argentínát és Uruguayt. Több ok miatt is felhagytak az ottani telepítés gondolatával. Egyik közülük, mint László János noteszében feljegyezte, a dél-amerikai kormányok megbízhatatlansága. Bár a kedvezmények megfelelőek voltak papíron, a valóság mást tükrözött. Házat és gazdasági épületeket kellett volna építeni, szűz földeket feltörni és őserdőt irtani. Ez nehéz és szinte lehetetlen feladat, amikor a kitelepülni szándékozók átlagéletkora meghaladta a 45–50 évet. Egy másik ok pedig, hogy az ottani kormányok nem engedélyezték a telepeseknek a fegyverviselést. Ez pedig elengedhetetlen követelmény az őserdő közelében.

A dél-amerikai út költségeire a három „felderítőnek” gyűjtést szerveztek a dévai telepen. Mivel hazaérkezésük után

¹¹ Pontosabban: 61 763 korona és 40 fillér.

László János a brazilok között

nem javasolták a kitelepedést, az emberek sikkasztással vádolták őket. (Nekem ezt nehéz elhinnem, nem azért, mert László János nagyapám volt, hanem azért, mert feljegyzései és elmondása szerint oda-vissza szent lapátolt a hajón 44 éves kora ellenére, hogy az útiköltségekből megtakarítson ő és Csobot Ambrus.) Számosan kivándoroltak 1923–25-ben Brazíliába. Ezek java Konsztancán szállt hajóra. Sokszor hat hónapba is telt, míg a hajójegy megérkezett. Sztrigyszentgyörgyről kivándoroltak: Bakos József, Benkő Márton, Benkő Ferenc, Benkő János, Csiszer Antal, ifj. Kiss Ferenc, Kiss Lőrinc, László Gergelyné, Mezei Fülöpné, Maneszkul Ferenc, Miklós Márton, Páll József, Szentes Péter, Szöts Mihály, Sorbán Fábrián és Turbuk Péterné.

Ellentétben a közfelfogással, a Brazíliába kivándorolt székelyek nem mind Boldogasszonyfalván telepedtek le. Tekintsünk Györfi Antal levelébe, melyet 1931-ben küldött László Ferenc sztrigyszentgyörgyi plébánosnak. Késérősg tör fel belőle, már az első soraiban:

„Nagyságos

László Ferenc Plébános urnak, Kalán.

Első Sorban is Értesítem, Az Plébános urat hogy meg kaptuk Az Mihojánk Küldött Levelét, amit köszönetel fogatam és Nem Birok elég hálás leni az Plébános ural Szemben, Hogy Iljen Sok idő elteltével is meg emlékszik rolunk és még Fáradozik mű Értünk. Amire Münk Nemis vagyunk talán Méltó Erdemesek, mert elhatuk az Szeretet Anyánk Szülő földjít, Az Drága Erdéli Bérczetek, Amit az Őseink Meg Szerettek Nekünk. És kivándoroltunk az Idegenbe az Brazilia vadok lakta Fölgyére. De ugy Szókták Mondani ki mit Keres hát megkapja. Hát most műjes it vagyunk az ígérét fölgyén. Csak avan bene hogy Igy irva volt De meg adva Sohasem lesz.”

Majd bemutatja Györfi a Sztrigyszentgyörgyről és Csernakeresztúrról kitelepedett hollétét. Ez szerint nyolc család élt a következő helyen: Villa Mario-n Pál Jóska, Villa Anastacio-n Benkő Ferenc, Kiss Lőrinc, özv. Sorbán Fábriánné, Benkő Márton, Kiss Ferenc, László Albert és László Sándor Árpád. A fővárostól 32 km-re dél-keleti irányban, Cageirason, egy német papirgyár telepén lakik a levél írója, Györfi Antal, továbbá özv. Szentes Péterné, özv. Szöcs Mihályné és Becze Mihály. Sao Paulo-tól északra, 20 km-re, Sao Bernardon telepedett le hét család, úgymint özv. Csiszer Antal, Bakos József, Csernik János, Péter Albert, Péter György, Miklós Márton és Maneszkul Ferenc. Még távolabb telepedett a bra-

zil fővárostól, 685 km-re észak-nyugati irányban, Parana államban két család, Györfi Miklós és Sorbán Mihály. Boldogasszonyfalván, a fővárostól 886 km-re déli irányban lakik Turbuk Antal, Turbuk Zakariás, Székely István, Illés Gáspár, özv. László Gergelyné és özv. Turbuk Péterné,¹² a családjukkal. Györfi szerint ezek jobban, szervezettebben élnek, mert a hat sztrigyszentgyörgyi családon kívül még 39 család él ott, zömében magyarok, de akad néhány német is közöttük. Három telepesről Györfi Antal nem tud semmit, még hollétükről sem. Ezek: Kató Ferenc, Szentes Pál és Kató Ágnes. Ugyancsak másik három család: Kiss Lajos, Györfi Vilmos és Györfi János, megelégedve a brazil viszonyokat, visszatértek Erdélybe.¹³

Az ottani magyarok helyzetét szomorúan mutatja be: „*Iten Bent az város banis van töb magyar felekezeti Iskola amit Pénzen tartanak fel az magyarok. De mostan ába Nagyon Gyengén működik mert Nincs kereset és nembírák fizetni , és az én Gyermekeim, azok Jártak Brazíl ámai Iskolát És felsőb Iskolábanis Jártatom két fiut. De csak Brazílban Mert az Nem került Pénzben csak ép az vonat Jegyet Kelet fizetni. És most még Az valás Szent pontjából. Nem épent az legjoban ál az Magyar Kolónia most mert az Magyarok Nagyon kevés Bizalmat fektetnek az valásra...És továbbá az barátság Szempontjábólis it Nagy a külömség. Mert it az ember ha ősz kerül egy idegen nemzetü embervel és valami eleséges szováltás túrtének egymás Közöt hát két szobol elvan Intézve mert az harmadik mánaz Lövés lesz, két három gojot és az ember élete levan számolva. Mert it egy Tyuknak drágáb az élete mind egy emberé mert it csak az fegyvert ismerik elég tételül ugy az Uri osztály mind az Szegény osztály mert képes egyféle barájtát egy Szivarért lelőni ha nem kínálja meg amikor rá Gyújt, ezért it mindentől nagyon Órizkedni kel,...És most még meg említem az házasági Czeremóniát. Iten ha két szegény sorsú fíjatal ösze akar kelni, hát kénytelen hogy törvénytelen élne. Mert az legolcsob Polgári Esketés 85 Milereiz Illetve Román Pénzben 1365 leji és az Egy házi eskü 40 \$ mil 640 Leji. Például Én Férj hez atam 1930. ban két lányomat és az ketőnek az kiadás volt nagyon Szegényesen 20.500 Leji s éjen az világ it Brazílban.*”

Sajnos a kivándorlók a saját bőrükön tapasztalták meg a brazíliai valóságot. Pedig óva intették őket!

Csernakeresztúr

A Csernakeresztúron letelepedett bukovinai magyarok sem az 1894. V. t.c. alapján végbevitt állami telepítéssel, hanem parcellázás útján szereztek maguknak ingatlanokat. Ebből kifolyólag az egész telepítés szinte vesztettségé vált. A magántelepítők, dr. Barcsay Andor ügyvéd és Szabó Imre tisztviselő összehárosította néhány birtokos ingatlanát, de a birtokosoknak (pl. Herczeg, Bíró, Furka és Buda) nem tudták a vételárat megfizetni, mivel akárcsak Sztrigyszentgyörgy esetében, az összeg nagy részét elpanamázták. Kevés hiányzott, hogy a települni készülő felhagyjanak szándékukkal. Közbelépett Mara Hunyad megyei főispán. Fölterjesztésére a Földművelésügyi Miniszter a kérdéses ingatlanokat megvásároltatta a Magyar Földintézetek Országos Szövetségével. A Szövetség a birtokosok igényeit bizonyos feltételek mellett kielégítette. A telepítők az ingatlanokat 30 év alatt teljesítendő részletfizetés mellett kapták meg.

Tekintsünk bele a csernakeresztúri „Historiae Domus”-ba! „*A madéfalvi vész után Romániába menekült és II. József császár által Bukovinába telepített székelyek utódaiból az 1911-ik évben mintegy 115 család keresett új otthont a hunyadmegyei Csernakeresztúron. Andrásfalva, Hadikfalva, Józseffalva, Istensegíts és Fogadjisten bukovinai magyarlaktá községekből jöttek ide a hunyadmegyei székely csángó telepítés érdekeltség dévai vezetőségének hívására, mely Csernakeresztúron és a szomszédos községekben 9 birtokostól földeket vásárolt össze, hogy azokat parcellázva s lakásokat építve mérsékelt áron a telepesek között felossza. Ezzel az áttelepítéssel Csernakeresztúrnek ez időtájt csak gör. kel. (görög-keleti-sz. megj.) román és elrománosodott ev. ref. magyar lakossága körülbelül 750. csaknem kivétel nélkül róm. kat. vallású székely csángóval szaporodott.*”

László János kimutatása szerint, melyben pontosan leírta a betelepített családok összetételét, sőt az általuk behozott állatokat és szekereket is, a következőképpen állt a helyzet: 1911-ben bejött 110 férfi, 110 férjes asszony, 402 gyermek (212 fiú, 190 leány), vagyis 622 lélek.¹⁴ (Andrásfalváról, Hadikfalváról, Istensegitsről, Fogadjistenről, Józseffalváról, néhányan Déváról.) Jött még 18–20 telepes, illetőleg idecsalt települni akaró család, leginkább az 1883 évi al-dunai telepes községekből, Székelykeveről, Sándoregyházáról és Hertelendyfalváról. Egy évi itt tartózkodás után, azzal az ürüggyel, hogy nincs több föld, egyszerűen kilökték őket a telepből. A földek használati haszonbérét a befizetett előlegükből levonták, és szélnek eresztették a családokat, akik aztán ennek folytán teljesen koldusbotra ju-

¹² Ez utóbbi a saját pénzén vásárolt telepen él családjával.

¹³ A két Györfi tulajdonképpen csernakeresztúri, Antal János sztrigyszentgyörgyi adatközlőm szerint.

tottak. Régi községük szánta meg őket, és adott nekik egy-egy lakhelyet, amelyre aztán nyomorúságos viskókat építettek.

A dolgok ilyen állapotára László János a helyi sajtó útján figyelmeztetett. Majd levelet írt Kubassek János hadikfalvi plébánosnak és Tóth Imre istensegísi tanítónak, hogy intse a Bukovinából települni szándékozókat. Szabó Imre ezért törvénybe adta László Jánost sajtó útján elkövetett rágalomért. Az eredmény az lett, hogy a László elleni vádat elejtették, de Szabó Imre az 9871/913 B. szám tanúsága szerint, mint magánvádló fenntartotta, majd 1914 júniusában visszavonta azt.

Figyeljük meg, hogy többek között milyen családi módszert eszeltek ki a mellüket hazafias jelszóval döngető telepítésszervezők? Például a telepesek közül sokan voltak abban a helyzetben, hogy készpénzzel nem rendelkeztek. Az ilyenektől biztosítéki váltót szedett Szabó Imre. A váltókat, közös megegyezés értelmében hat hónapig a telepítési irodának nem volt joga leszámíttatni. A megegyezést Szabó nem tartotta be. A váltókat a dévai iparbanknál leszámíttatatta, s amikor a telepesek a váltóik összegét Szabónak kifizették, kamatokat szedett be utánuk, de a váltókat nem adta ki, hanem a befizetést nyugtákkal igazolta. Az idővel megnyugodott telepeseket az a meglepetés érte, hogy az iparbank peresítette a váltóikat. Szabóhoz szaladtak, aki összeszidta és kikergette őket az irodából. A megkárosítottak minden szaladgálása eredmény nélkül maradt. A tetemes perköltséggel együtt újból meg kellett fizetniük a váltótartozást.

Szabó Imrének ezt a ténykedését igazolták: *Dávid András sk., Buzás János sk., Tamás Lajos sk., Nyisztor Ferencz sk., és Sebestyén János sk.* csernakeresztúri lakosok. Továbbá: *Jordáki Pál sk., özv. Csobot Antalné sk., Kásler Orbán sk., Várda János sk., és Szemcsuk Ambrus sk.,* dévai lakosok.

Határtalan az emberi ész leleményessége, amikor embertársai megkárosítását tűzi ki célul.

Befejezés

Kénytelen-kelletlen, más lehetőség hiányában a telepesek java megmaradt telkeiken. Mihez is kezdhettek volna, mikor alig egy évvel a telepítésük után már törvénybe voltak adva adómulasztásért, és a részletfizetések elmaradásáért? Azonban a panaszok nem szüntek meg, és ezeknek híre a távoli Bukovinába is elérkezett. A XX. század elején onnan már ügyis elkezdődött a kanadai kivándorlás, és a Hunyad megyei viszonyok hallatára még az esetleges ingadozók is elhatározták magukat. Ezt legjobban László János unokatestvérének, Györfi Istvánnak az esete bizonyítja, aki eredetileg Sztrigrigyszentgyörgyre szándékozott települni. Az előlegét is befizette (1350 koronát), majd családi okok miatt visszalépett. visszaigényelte befizetett előlegét Szabó Imrétől, de az nem volt hajlandó Györfi kérését teljesíteni. Törvénykezés lett a dologból, melyet Györfi hatalmas áldozatok árán és a még meglévő vagyona majdnem teljes elvesztésével megnyert. Ám előlegét mégsem kapta kézhez. Bánatában és csalódottságában Kanadába indult, de még egy utolsó levelet küldött Bukovinából László Jánosnak, melyet az istensegísi tanítóval íratott meg:

„Tisztelt László Úr!

Engem kért meg Györfi István, hogy utolsó levelét az ő szavai szerint megírjam. Nem akartam ugyan annak megírását elfogadni, mert illendőbb lett volna tőle, ha utolsó levelét, rokonának, saját kezűleg írja meg. Igen kért azonban, mert neki most rengeteg járása és dolga van a nagy út előtt. Igen el van keseredve a Szabó affér miatt. Annyi átkot szórt Szabóra, hogy leírni sok volna. Pedig hát sokszor valóra válik a csalódott ember átká.

A levelet úgy írtam, ahogy ő nekem mondta, nem tettem hozzá semmit, és el sem vettem belőle. Most nem kívánczik senki, a Szabó kezei közé, akarom mondani ölelő karjai közé. Azok, akik Magyarországra telepedtek volna, ha itt nem hallanának folytonosan a kivándorlottak rettenetes csalódásairól, most nem hajóznának Kanadába, hogy egy hibás telepítés miatt, a magyarság számára örökre elveszzenek.

Istensegísi, 1913. III. 29.

Üdvözlettel, Tóth Imre tanító”

A Hunyad megyei telepítésekből az a sajnálatos következtetés vonható le, hogy a Szabó Imre-féle magyarok sokkal több kárt okoztak a bukovinai székelyeknek, mint a vidéket bejáró, amerikai-kanadai telepítésre biztató ügynökök.

Az első világháború kitérője elterelte a figyelmet a Hunyad megyei telepesekről. Az 1919-es impériumváltás után már nem volt kihez forduljanak. Magukra maradtak a kitelepedett székelyek, nem először a történelmük során. Kénytelenek voltak megélni a román tengerben.

László Gergely Pál

¹⁴ A csernakeresztúri *Historiae Domus* szerint 1911-ben jött 115 család, más források szerint 113 család (Dr. Meskó Miklós).